

Köhler Ágnes

A DING AN SICH EVOLÚCIÓJA A TÁRGYKAPCSOLATELMÉLETBEN – WILFRED R. BION MUNKÁSSÁGA ALAPJÁN

"Travailler comme une bête"

Dolgozatomban egyrészt a kanti Ding an sich fogalmának pszichoanalitikus alkalmazását vizsgálom Wilfried Bion elméleti munkásságára támaszkodva. Másrészt ennek a pszichonanalitikus használatnak olyan elméleti következményeit szeretném bemutatni, amelyek a filozófiai kiindulópontok újraértékeléséhez vezethetnek. Ez a bioni elméletnek kimondott célja is: a tudományok újfajta megalapozása, miszerint a megismerés folyamatának vizsgálata csak az érzelmek vizsgálatán keresztül valósulhat meg.

Bevezetés

100

Kant és a pszichologizmus

Pszichologizmuson általában azt értjük, hogy a filozófiai elméletek alapfogalmait visszavezethetők pszichológiai fogalmakra, s ez utóbbiak alapvetőbbek, tehát elsődlegesebbek a filozófiai fogalmakhoz képest. Ugyanakkor félrevezető lehet általában vett pszichologizmusról beszélni, hiszen a pszichológiai alapfogalmak a mindenkorai pszichológiák számára nem azonosak. Ha a kanti filozófia ún. pszichologizáló értelmezéseit akarjuk nyomon követni, azok filozófiatörténeti vonatkozásában, akkor Jacob Friedrich Fries² és Friedrich Eduard Beneke³ munkásságát kell megemlítenünk. Fries számára az önmegfigyelés, illetve az introspekciónak jelentette a filozófiai vizsgálódás alapját, és egyetlen lehetséges eszközét. Az önmegfigyelés által feltárt elemek így szubjektív természetűek lesznek. Fries szerint a kanti elmélet nem volt kellőképpen radikális, mert az igazság transzcendentális, tehát objektív érvényességű alapját kereste, miközben ez az ember számára elérhetetlen.⁴ Az ész kritikája Fries szerint tehát olyan tapasztalatra támaszkodó tudomány, amely az önmegfigyelésen alapszik⁵; ő ezt nevezi pszichológiának, vagy pszichikai antropológiának, és ez minden filozófia alapja. Feladata abban áll, hogy az emberi szellem belső jelenségeit visszavegyesse az „ész

¹ S. Freud, *Álomfejtés*, 365. old.

² Barby 1773- Jena 1844

³ 1798-1854

⁴ Fries, *Polem. Schriften*, II. p. 352; *Neue Kritik*, II. pp. 179. In: Abbagnano (2005) p. 163.

⁵ Fries, *Antrop.*, I. p. 4 In: Abbagnano (uo.)

életének” alaptörvényeire.⁶ Az önmegfigyelés vagy introspekció által feltárt három alap-működés pedig a megismerés, az érzélem, és az akarat. Ugyanakkor az ember azt is felismeri, hogy ő maga, mint szellem, az *okozója* ezeknek a „tevékenységeknek”: az én, mint ágens, mint az aktivitás *oka* jelenik meg. Az introspekció által feltárt belső tapasztalat fenti három eleme az emberi szellem három alapvető képességét alapozza meg, amelyek ily módon a megismerés, a szív, és a tetterő lesznek.⁷ Beneke, akárcsak Fries, a kanti elmélet hibáját abban látja, hogy Kant a megismerés alappilléreit nem magában a tapasztalatban, hanem az apriori fogalmakban keresi. Beneke szerint kizárólag a tapasztalat, és ezen belül is a pszichológiai tapasztalat kell, hogy legyen minden filozófiai vizsgálódás kiindulópontja. A filozófiai fogalmak valójában a lelki élet különféle strukturális elemei, és valamennyi filozófiai diszciplína valójában nem más, mint alkalmazott pszichológia. Bármely filozófia fogalom csakis az emberi lélek produktuma lehet, létrejöttük pedig a lelki élet fejlődésének törvényszerűségeit követi.⁸ A pszichológia feladata abban áll, hogy leírja ezeket a törvényszerűségeket, és ezek segítségével rekonstruálja a lelki élet működését. Beneke pszichológiája ebben az értelemben konstitúciós és genetikai pszichológiának tekinthető, amely kizárólag a lélek belső percepcióit vizsgálja, elvonatkoztatva ezen percepciók és a külvilág bármilyen kapcsolatától. Az érzékszervek által közvetített benyomások csak annyiban lehetnek a pszichológiai vizsgálódás tárgyai, amennyiben azok egyúttal belső benyomások.⁹ A bioni „pszichologizmus” azonban egy egész más „milieu”-ben születik meg, a pszichoanalitikus gondolkodás kontextusában, ahol nem a közvetlen tapasztalat introspektív vizsgálata, hanem a tudattalan működésekre vonatkozó, időnként kifejezetten spekulatív elképzelések fogják adni az elméleti keretet.

A kanti kopernikuszi fordulat jelentősége abban áll, hogy a tapasztalat saját jogán válhat a vizsgálódás tárgyává, anélkül, hogy bármiféle külső dolognak (*Ding an Sich*-nek) meg kéne felelnie. Ez adhat lehetőséget és egyben jelentést az introspekció számára is. A belső tudattartalmak szerveződési elve Kant szerint velünk született, a priori fogalmak, míg a pszichologizmus álláspontját képviselő kritikusai szerint ezek az elvek a tapasztalatból, a pszichológiai tapasztalatból származnak. Bion ugyan pszichológiai, sőt kifejezetten érzelmi alapelvekre fog támaszkodni, ezek az alapelvek, vagy alap érzelmek nála nem a pszichológiai tapasztalat, vagy az önmegfigyelés során adódnak. Bion a kanti kopernikuszi fordulatra támaszkodik, amikor pszichoanalitikus elméletében ő is a *Ding an Sich* „trónfosztását” tűzi ki céljául. A szubjektumnak (a páciensnek) meg kell tudnia tanulnia a saját tapasztalatán keresztül, hogy a lelki jelenségek nem magában való dolgok, hanem

⁶ Uo.

⁷ Uo. Érdemes itt megjegyezni, hogy bár a Bion által bevezetett alapfogalmak hasonlítanak Fries fogalmaira, a megismerés szubjektuma Bion elméletében nem okként, hanem inkább „tartályként” (a tartalmazás bioni elmélete szerint) írható le.

⁸ Beneke, *Die Phil.*, p. XV. In: Abbagnano, (2005) p. 165.

⁹ Itt könnyen a husserli fenomenológia alapelveire asszociálhatunk, bár Husserl maga elhatárolódott a pszichologizmustól.

belső tudattartalmak, s ezeket ő tartalmazza. Ezáltal a szubjektum (a páciens) képessé válhat arra, hogy tanuljon a tapasztalatból, és saját belső tudattartalmi, érzelmi ne árásszák el túlságosan, gyűrjék le, vagy vegyék el életerejét. A bioni gondokodás pszichoanalitikus elméleti keretből indul ki, és ezt ötvözi Kant, és más filozófusok elméleteivel. A pszichoanalitikus elméletek alapfogalmai azonban nem közvetlenül a tapasztalati megismerésből származnak, bár a megfigyelést egyáltalán nem nélkülözik. Bion olyan elméleti keret, tudományos rendszer megalkotásán dolgozott, amely az emberi szellem fejlődésére általában alkalmazható, és amelynek alapfogalmai, az érzelmek, sokkal inkább tekinthetők apriorinak, mint empirikusnak.

Mottók és modellek

*"... mert az ész, hasztalan kutatván kincsek után, mindenféle vakondjáratokat ásott a föld alatt, s így megingatta magát az épületet."*¹⁰

A dolgozat elődleges célja az, hogy bemutasson néhány összefüggést a kanti filozófia és Bion pszichoanalitikus elmélete között. Szeretnénk bemutatni, hogy milyen jelentéseket kap a Ding an sich a bioni elméletben, továbbá, hogy a kauzalitás kanti kategóriája milyen szerephez jut ebben.

A filozófia története és az orvostudományok közötti kapcsolódási pontok jól ismertek.¹¹ Freud és Bion egyaránt kifejezésre juttatják ennek jelentőségét. Freud írja az Álomfejtésben:

*"Az orvos és a filozófus csak akkor találkozik össze, ha mindketten elismerik, hogy a tudattalan lelki folyamat egy kétségtelen ténynek célszerű és alaposan alátámasztott kifejezése"*¹²

Bion ugyanakkor azt állítja, hogy az orvostudomány modellje *túl kicsinek* bizonyul, ha azt egy olyan területre akarjuk kiterjeszteni, melynek tényei szétfeszítik az eredeti modell kereteit. A kleini paranoid-skizoid pozíció működési formái (hasítás, projekció, introjekció) ilyen tények. Egy pszichotikus pánikban például képtelenek lennénk leképezni a teret, mert azt végtelen nagynak, szétrobbanónak éreznénk. A gondolkodás arra törekszik, hogy korlátok közé szorítsa a tapasztalatot, de vannak olyan intuíciók, amelyek nem férnek bele ebbe a keretbe:

10 Immanuel Kant, *A tiszta ész kritikája*, Transzcendentális dialektika, II.C 1. 1. Iktus, 1995 ford.: Kiss János, 305. old.

11 Ezzel kapcsolatban l. még pl. <http://philosophyandmedicine.org/>; valamint: Philip Hill írásait. <http://www.philiphill.com/>

12 S. Freud, im. 423. old.

" A gondolkodás pedig korlátoz, és ez rögvest megtapasztalható, mihelyt egy intuíciót személyes közlés céljából reprezentálni kell. Mivel a gondolkodás felszabadítja az intuíciót, konfliktus áll fenn aközött az impulzus között, mely az intuíciót kifejezés nélkül hagyná és aközött, mely kifejezné. "¹³

Az orvostudomány, amely Freud és Bion gondolkodása számára egyaránt kiinduló modellként szolgált, és amely egyúttal az eseteket is "szolgáltatta" számukra, a kanti értelem, vagy a freudi tudatos gondolkodás (BW) racionális elvei alapján halad előre a tapasztalati megismerés útján. Az a tapasztalat azonban, mely ily módon adódik az orvos (filozófus) számára, túlcsoportul az érzéki tapasztalat ezen keretein, és egy szigorúan érzéki beállítottságú megközelítés számára követhetlenné válik.

Bion mindazonáltal hoz egy fizikai hasonlatot a pszichotikus pánikra. A műtéti sokk kapilláris dilatációt okoz, amely annyira megnöveli a teret, amelyben a vér kering, hogy a páciens saját szöveteiben vérzik el. Így folytatja:

" A mentális tér oly hatalmas a háromdimenziós tér bármely leképezéséhez képest, hogy a páciens úgy érzi, képessége az érzelmre elveszett, mivel úgy érzi, maga az érzelem folyik szét és vész el ebben a roppant nagyságban. "¹⁴

Freud hangsúlyozza, hogy a lélek (lelki készülék) tudattalan (UBW) része nem korlátozódik a patológiás esetekre. Az álom, és a hétköznapi élet számos egyéb jelensége (elszólások, viccek stb.) tanúskodnak folyamatos jelenlétéről, és arról az erőről, amellyel megnyilvánulni akar.

" A tudattalant ... a lelki élet általános alapjának kell tekintenünk. A tudattalan a nagyobb kör, amely magában foglalja a tudatos kisebb körét; mindennek, ami tudatos, van egy megelőző tudattalan foka, míg a tudattalan megállapodhat a maga fokán, és mégis számot tarthat a lelki teljesítmény teljes értékére. A tudattalan a tulajdonképpeni lelki valóság, amelynek belső természete számunkra ugyanúgy ismeretlen, mint a külvilág valósága, s a tudat adatai révén ugyanolyan tökéletlenül nyilvánul meg előttünk, mint a külvilág az érzékszervek adatai révén. "¹⁵

Kant az ész szükségletének nevezi a szárnyalást és a fölemelkedést, melynek célja, hogy

"az értelmet maradéktalan összefüggésbe hozza önmagával ... De az ilyen elv nem ír elő törvényt a tárgyaknak, és nem tartalmazza ama lehetőség alapját, hogy ezeket

13 Wilfried R. Bion, *Figyelem és értelmezés*, Lélekben Otthon Kiadó, 2006, 11. old.

14 Uo. 12. old.

15 S. Freud, im. 424. old. Kiemelés az eredetiben.

egyáltalán, mint tárgyakat megismerjük, és meghatározzuk, hanem csupán az értelmünk vagyónával való gazdálkodás szubjektív törvényét jelenti..."¹⁶

A nagyobb kör az ész (UBW) köre, a kisebbik az értelemé (BW) és a kettő között található az ítélőerő (VBW). A Kant- Freud analógia bizonyára több ponton is pontatlan, mégis segítségünkre szolgálhat abban, hogy kölcsönösen megvilágítsák, vagy új fénybe helyezték egymás jelentését.

Az analógiát folytathatjuk, ha a kanti antinómiák által keltett érzést, illetve, mint ennek az érzésnek a magyarázó leírására szolgáló kanti képet vizsgáljuk. A "túl kicsi" és a "túl nagy"¹⁷ Kant próbálkozása arra, hogy térbeli leképezését adja ennek az érzésnek. Biont épp az ilyen leképezések foglalkoztatják, és az, amit ő tartalmazásnak nevez, értelmezésünk szerint ennek a kanti képnek egy lehetséges továbbgondolása. Például a dadogás Bion értelmezésében egy olyan kifejezésre törő gondolat (tartalmazott), amely szétfeszíti a rendelkezésre álló nyelvi kifejezés (tartály) kereteit. A továbbiakban azonban elsősorban a Ding an sich, és a kauzalitás fogalmát tartjuk szem előtt.¹⁸

Kölcsön és hatás

Bion "szakít" az orvostudomány modelljével, és a filozófiától, elsősorban Humetól és Kanttól "vesz kölcsön"¹⁹ fogalmakat, mert, - amint állítja -, az a jelentés, amellyel azok már rendelkeznek, megközelíti azt, amit ő keres. A kanti magában való dolog lesz az egyik ilyen fogalom.²⁰

A bioni transzformáció egy olyan művelet, amely valamilyen jelenséget más megvilágításba, vagy teljesen új kontextusba helyez, miközben megőrzi az adott jelenség bizonyos állandó jellegzetességeit. Az, hogy mit őriz meg, és hogyan, mivé transzformálunk egy jelenséget, attól függ, hogy mi az adott transzformáció csúcspontja. Egy festő lefesti a tájat. Az impresszionista festő másképp fogja ábrázolni ugyanazt a tájat, mint egy expresszionista. Egy kézfogás valamilyen értelmezést kap az analízis során. Hogy milyen lesz ez az értelmezés, függ az analitikus személyétől, illetve azoktól az iskoláktól, amelyeket követ. Bion a freudi klasszikus elmélet felhasználásával, elsősorban a kleini elméleti keretre támaszkodva jelöli ki a pszichoanalitikus transzformációk csúcspontjait. A dolgot magát, a kézfogás valódi mibenlétét, sosem fogjuk tudni megismerni, de

16 I. Kant, i.m. 296. old.

17 Uo. 396-399, 424-425. old. Vö. a bioni tartalmazás problémájával (amelyre ebben az írásban nem lesz módunk részletesen kitérni)

18 A tartalmazás fogalmára részletesen máshol fogunk kitérni.

19 W. R. Bion, *Transformations*, 6. old.

20 Uo. 12. old.

megismerhetjük annak bizonyos transzformációit, leképezéseit. Az analitikus leképezései pedig természetesen eltérnek a páciensétől.²¹

Ennek a dolgozatnak másodlagos célja, hogy felkeltse az érdeklődést az iránt a kérdés iránt, hogy ha Bion a kanti fogalmakat felhasználva, továbbviszi a Ding an sich fogalmát, megmutatva annak lehetséges evolúcióit, akkor a filozófia tud-e vajon kezdeni valamit ezzel az átalakított, új értelmezéssel ellátott fogalommal, és ha igen, akkor milyen irányba, hogyan befolyásolhatja ez a további gondolkodást.

Valamire hatással lenni, hatni valamire - Filozófia mint alkalmazott Pszichoanalízis²²

Kollektív tudattalanunknak, amellyel a pszichoanalízis (is) foglalkozik, része a kultúra és a filozófiatörténet - Szophoklésztől Lacanig, és Derridaig. A kis Hans története például összetalálkozik Oedipusszal, Freuddal, és rajta keresztül eljut Derridaig²³, Lacanig²⁴, Bionig. A mítoszok kollektív tudattalanunk részeként hatnak ránk. De ennek a hatásnak a mibenléte nem kauzális, és nem is narratív. A tudattalan időtlen – Freud és Kant szerint is. De lehetséges-e, és ha igen, hogyan, hatás kauzalitás nélkül? Ilyen módon hat a pszichoanalitikus terápia is? Miről van itt szó? A Ding an sich evolúcióján túl tehát a kauzalitás problémáját fogjuk még vizsgálni a dolgozatban.

I. A tapasztalat lehetőségfeltételei Kant és Bion szerint - A kauzalitás szerepe 1.

Kant *A tiszta ész kritikájában* arra a kérdésre keresi a választ, hogy hogyan ismerjük meg a tárgyakat, hogyan lehetséges őket tapasztalni. A külső sokféleség, felfogása szerint alkalmazkodik az ember megismerőképességéhez, amely két részből áll: szemléleti formákból és fogalmakból, azaz kategóriákból. Minden külső tárgy a tér és az idő szemléleti formáin keresztül jut el hozzánk, és oly módon, ahogyan azokat az a priori rendelkezésünkre álló fogalmaink strukturálják. A tárgyakat mi csak ezen a fogalmi hálón keresztül, és eleve térben és időben elhelyezve ismerhetjük meg. Hogy milyenek valójában, nem tudhatjuk. A Ding an sich-et lehetetlen megismerni, hiszen elképzelni sem tudjuk, milyen lehet valami, ha kivonjuk belőle a megismerés lehetőségfeltételeinek fenti elemeit. Amit megismerünk, azok jelenségek. A jelenségek összefüggéseiből jön létre az érzéki és fogalmi megismerés, azaz a tapasztalat.

21 Uo. 12-13. old.

22 I. Bion, (1962) *Learning from Experience*,

23 J. Derrida, *Spéculer -sur "Feud"*, 2.

24 J. Lacan, *Le séminaire, livre IV. 199.*-

A kauzalitás szerepe a tapasztalat konstituálásában Kantnál

A külső sokféleség oly módon kerül a tapasztalatba, hogy az elme eleve egymás után rendezzi őket, szukcesszív sorba – ez az időnek, mint szemléleti formának a funkciója. Ahhoz, hogy valamit eseményként, tehát az időben rendezettnek tapasztaljunk, ez nem elég, hiszen kivétel nélkül, minden tárgy egymás után jut "be" a tapasztalatba.²⁵ Például kinézek az ablakon, és előbb balra meglátom az utcát, utána pedig jobbra a teret, amibe az utca beletorkollik, vagyis egymás után veszem észre őket, de ettől még nem eseményként tapasztalom meg őket, hanem kiterjedt térként. Ha viszont kinézek az ablakon, és meglátom a szomszédasszonyt, amint sétáltatja a kutyáját, utána pedig azt látom, hogy ugyanez a kutya megugatja az arra haladó postást, akkor tudni fogom, hogy eseményt tapasztalok. Ekkor a kauzalitás kategóriája az, ami ekként rendezzi az elmét afficiáló sokféleséget, vagyis elmém egyöntetűen, monoton haladó szukcesszív folyamába beékelődve, kapcsolatba, még hozzá ok-okozati kapcsolatba hozza egymással a tárgyakat, amelyek ezért előttem, mint egy eseménysor részei fognak megjelenni. Ha kiiktatnánk az okság kategóriáját, nem tudnánk eseménysorrá transzformálni az elme monoton szukcesszivitását, azaz nem tudnánk különbséget tenni egy térben kiterjedt kép és egy eseménysor között, tehát végső soron megszűnne a tapasztalat.

A tapasztalat létrejötte Bion szerint

Képzeljünk el egy olyan embert, mondja Bion, és nevezzük el őt A páciensnek, aki nem tudja használni az értelmi képességét. Ha használná őket, akkor az így nyert tapasztalat fájdalommal, és frusztrációval járhatna, és ezt el akarja kerülni. Elképzélhetjük pl. úgy, hogy pusztán szukcesszivitást érzékel, de a tapasztalat nem áll össze számára, nincs rá hatással. Nem érzi a fájdalmat, mert az események, amelyek egyébként fájdalommal járnának, különálló *most*-okra hasadnak. Melanie Klein ezt paranoid-skizoid pozíciónak nevezi, és Bion átveszi tőle ezt a terminológiát. Az A páciens nem képes valójában tapasztalni, mert a hasítási folyamatok következtében "elromlik" a gondolkodása. A gondolkodás zavara Bionnál érzelmi defektus, és a gondolkodás tulajdonképpen érzelmi folyamat. A szeretet és a gyűlölet mellett a tapasztalat harmadik funkciója lesz a megismerés (L, H, K) – és e három elem között Bion nem tesz olyan formai megkülönböztetést, amelyre a filozófiai gondolkodás hajlamos lenne. Az "érzelmek" szerepe a tapasztalat kialakításában, nem különbözik a megismerés szerepétől. Vagy még inkább: a megismerés valójában érzelem.

25 I. Kant, TÉK, 1995. pp. 209-224

A gondolkodás zavara Kant és Bion szerint - dogmatizmus és hallucinózis

A gondolkodás alapvető hibája Kant és Bion szerint egyaránt abból fakad, hogy egyesek azt hiszik, hogy a jelenségek magábanvaló dolgok. Összekeverik őket, illetve a jelenségekre úgy tekintenek, mintha azok, meghatározásaikkal, tulajdonságaikkal együtt magához a dologhoz tartoznának, és nem a megismerés struktúrájából fakadnának. Kantnál e miatt a "dogmatizmus" miatt a tiszta ész saját magával kerül összetűzésbe, azaz antinómiákba gabalyodik. Például egyaránt be tudja bizonyítani magának hogy létezik szabadság, és az ellenkezőjét is, hogy tehát a szabadság lehetetlen, mindenhol az okság szükségszerű, mechanikus törvénye uralkodik.²⁶

Bion szerint is az okozza a gondolkodás alapvető zavarát, hogy egyesek (A páciens) a gondolatokat és a szavakat is magábanvaló dolgoknak hiszik. Az elme magukat a dolgokat tartalmazza. Ilyenkor a gondolkodás "magatehetetlenül" alkalmazkodik a tárgyakhoz²⁷, és ha a tárgyak rosszak (a kleini-elmélet szerint a távollévő anyamell ilyen rossz tárgy), akkor nem lehet velük mást tenni, mint megszabadulni tőlük. Ezt nevezi Bion a béta-elemek evakuálásának. Itt azt látjuk, hogy az "okság" magához a tárgyhoz tartozik. A tárgy (illetve a hiánya) okozza a szenvedést (Hate), ebből rossz gondolat születik, tehát a hiányzó, azaz rossz tárgyat evakuálni kell. Másképpen, a kleini terminológiával, ez felel meg a paranoid-skizoid szakasz hasítási folyamatainak. A kanti-kopernikuszi fordulat abban a "transzformációban" áll, hogy a tárgyak fognak alkalmazkodni a gondolatokhoz. **B** páciens képes tapasztalatot kialakítani, és tanulni a tapasztalatból, mert elviseli azt a fájdalmat, és frusztrációt, amelyet egy rossz tárgy (távollévő anyamell) okoz neki, és nem kényszerül arra, hogy evakuálja, azaz lehasítsa ezeket a rossz rész (vagy egész) tárgyakat. A kleini depresszív szakasz érési folyamat eredménye, és azt jelenti, hogy a páciens (eredetileg a kisbaba) képes lesz elviselni a tárggyal kapcsolatos rossz érzéseit, és "megtartani" a tárgyat. Bion alfa-elemeknek nevezi azokat a "jelenségeket", amelyek tehát már nem magánvaló tárgy (béta elem) módjára léteznek, hanem vizualizálhatóak, elképzelhetőek, és ezáltal átalakíthatóak lesznek. Ha a tárgyak béta elemként léteznek számunkra, akkor magában való dologként tekintünk rájuk, így éljük meg őket. A béta elemek „kemény”, átalakíthatatlan *dolgok*, megváltoztathatatlan adottságok, amelyeket a külvilágnak tulajdoníthatunk, vagy oda száműzhetjük őket, ha meg akarunk tőlük szabadulni, mert például fájdalmat, vagy szorongást *okoznak* nekünk. Ilyenkor saját érzéseinket nem saját érzéseinkként éljük meg, és „azonosítjuk be” őket, mint ilyeneket, hanem idegen, ellenséges, üldöző (vagy éppen hízelgő, kellemes, kívánatos) *dolognak* látjuk és érzékeljük ezeket, amelyektől meg akarunk szabadulni, vagy, épp

26 I. Kant, i.m. 368-369. old.

27 A tárgykapcsolatelméletben a tudat bármely tartalmát tárgynak nevezzük: pl. a másik ember, vagy annak képzete is lehet tárgy, illetve bármilyen érzés, vagy gondolat, ami vele kapcsolatos.

ellenkezőleg, amelyekért sóvárgunk. Ha a tárgyak jelenségek, azaz alfa-elemek, és ily módon ők alkalmazkodnak a gondolkodáshoz, és nem fordítva, akkor a gondolkodás (és tárgya) képlékennyé, átalakíthatóvá válik. Lehetséges lesz a tapasztalat, és lehetségessé válik, hogy tartalmazzuk saját érzéseinket, tanuljunk a tapasztalatból, és másképp (jobbnak, kevésbé ellenségesnek) érzékeljük a tárgyakat.

A kérdés az, hogy hogyan lehet **A** páciensnek "megtanítani", hogy merje használni az alfa-funkciót, és ezáltal alfa-elemekké, azaz jelenségekkel transzformálja a béta-elemeket (a magábanvaló dolgot). A béta elemek alfa elemekké transzformálása lesz ilyenkor a pszichoanalitikus terápia célja. Ha a beteg (**A** páciens) képessé válik arra, hogy feladja a félelmét, és vállalja a veszélyét annak, hogy fájdalommal fog járni a tapasztalata, akkor képes lesz elérni a depresszív szakaszt, azaz jelenségekkel szelídíteni a béta elemként ellenálló, kemény Ding an sich-et, egyszóval képessé válik tapasztalat szerzésére.

Ellenkező esetben **A** páciens a hallucinációt fogja választani a valóság helyett.

"Tegyük fel, hogy egy bizonyos személyiségtípus nem bírja elviselni a frusztrációt. Ez egy olyan tudatállapot, amelyben ' a gondolatok összekeverednek a gondolatok tárgyaival, és a túlradó szenvedély megszállja a képzelet szüleményeit, így az eszmék az érzéki benyomások erejével fognak rendelkezni ' " 28

A béta elemek projekciója olyan hatékonyan burjánzik, hogy nincs szüksége a valóság megerősítésére. Sőt, képes a semmiből egész birodalmat építeni magának, anélkül hogy bármiféle tényleges megvalósulás kritériumát figyelembe kellene vennie. Ez az omnipotens szárnyalás hasonlít ahhoz, ahogyan a kleini elmélet középponti fogalma, az irigység is működik. A sóvárgás képes arra, hogy a semmi túlradó határtalanságából kiindulva és arra támaszkodva növekedjék és virágozzék.²⁹

Valódi tapasztalat csak akkor lehetséges, ha a gondolkodás transzformációs folyamatokon keresztül fejlődik, és nem pusztán szukcesszivitást érzél. Az utóbbi nem jár fájdalommal, de sokszor a pszichoanalitikus számára sem könnyű elkülöníteni a transzformált valódi tapasztalatot (**B** páciens) a nem valódi, mert nem fájó ál-tapasztalatoktól, mert lehetséges, hogy **A** páciens hazudik, és azt állítja, hogy fájdalmat érez, anélkül azonban, hogy valóban átélné a fájdalmat. A különbséget, melyet a valódi transzformáció és a magábanvaló tárgy között látunk, illetve azt a nehézséget, amelyet a kettő megkülönböztetése a külső szemlélőnek (analitikusnak) jelent, Bion így szemlélteti:

28 W. R. Bion, Transformations, Karnac, London, 1965. 133-134. old. Saját fordítás. Bion itt Shelleytől idéz, majd hozzáfűzi: Shelley a költői intuíciót fogalmazza meg így, én pedig ezt használom fel a hallucinózis leírásának magyarázatára.

29 Uo. 134. old.

Képzeljünk el egy végtelenbe futó sínpárt. A festő, amikor a két párhuzamos egyenest a vászonra transzformálja, azaz perspektívába helyezi, a párhuzamos egyeneseket összetalálkoztatja egy metszéspontban. A képen két egymást metsző egyenest fogunk látni. A kérdés az, hogy hogyan tudjuk megkülönböztetni ezeket metszéspontba transzformált párhuzamos egyeneseket, két, egymást valóban metsző egyenes képétől? ³⁰

A kérdés logikai szerkezetét tekintve nagyon hasonlít a kanti szukcesszivitás vs. időbeli egymásra következés megkülönböztetésének problémájától. De Bionnál a transzformációs folyamatok háttérben nem a logikai kauzalitás fogalma áll, hanem egy nem kauzális kapcsolat, amelyet a kleini depresszív szakasz elérése is jelent, azaz egy érzelmi érési folyamat eredményeként létrejött nem kauzális összekapcsolódás. Valamilyen mintázat, amelyben dolgok együtt jelennek meg, de anélkül, hogy ok-okozati kapcsolat lenne közöttük. Amikor a gondolkodás alapelemei (alfa-elemek) tovább fejlődnek (fogalmakká pl.), akkor e mögött az érzelmi fejlődés, vagy transzformáció mögött nem "okokat" találunk. A fejlődés természete nem kauzális.

II. Az appercepció eredeti egysége

Descartes vs. Kant

109

De mi lesz a kanti kritikai észhasználat *én*-jével? Hogyan kell önmagunkra gondolnunk? Saját magamat is csak a tér és idő szemléleti formáin, és a gondolkodás fogalmain keresztül tudom megismerni, csak úgy, mint jelenséget. Ugyanakkor az a tilalom, ami "normálisan", a tárgyakra vonatkozóan elfogadhatónak tűnt, hogy ti. csak, mint jelenségekre tekintsek rájuk, és nem, mint Ding an sich-re, magamra nézve sokkal nehezebben kivitelezhető. Én azért mégiscsak szeretném magam annak gondolni, aki valóban van/vagyok, és nem pusztán valami X-nek. Pedig Kant többek között így nevezi a transzcendentális szubjektumot, azaz az appercepció eredeti egységét, amelynek tudata minden képzetemet szükségszerűen kíséri. Az *én* tehát határfogalom lesz, egyszerre jelenség, és magánvaló tárgy – mint minden tárgy, mégis, amelyre vonatkozóan legalábbis sokkal nagyobb lesz a kísértés, hogy magánvalóként tekintsünk rá (saját magunkra). És a frusztráció is nagyobb lesz, ha kénytelenek vagyunk lehasítani magunkról *énünk* e megismerhetetlen "részét". A transzcendentális én bevezetése ráadásul végtelen regresszióhoz is vezethet. Hiszen ha én most elgondolom az *én* fenti megkettőződését, akkor én a gondolkodó, már egy harmadik *én* leszek, és így tovább a végtelenségig, a hasítások túlbujánzó, és félelmetes sorozatán keresztül. Úgy tűnik, az ész saját képessége ezen a ponton Kantnál bajt okozott magának. Kérdés, hogy helyre lehet-e hozni ezt a helyzetet.

³⁰ Uo.

A karteziánus cogito számára még ismeretlen a hasítás ilyen élménye, és a fenomenológiai megközelítés sem ütközik bele ebbe a problémába (legalábbis nem rögtön az "elején"). A pszichoanalízis számára viszont kiindulópont lesz. A depresszív szakaszban létrejövő "egység" érzést megelőzik a paranoid-skizoid stádium hasító folyamatai.³¹

A kanti transzcendentális filozófia tehát jobban kifejezi a szubjektumban egyre inkább tudatosuló hasadás-tapasztalatot, mint a karteziánus megközelítés, és talán épp ezért szolgálhatott filozófiai kiindulópontul Bion tudományos munkája számára. Ugyanakkor, amint láttuk, Bion kantiánus rendszere (mert tudományos elméletének egyfajta rendszer kiépítése a célja), módosul annyiban, hogy nála a megismerés alapfogalmainak e rendszerében érzelmek, illetve az érzelmek leképezéseiből származó elemi funkciók szerepelnek, ezek teszik lehetővé a tapasztalatot. A gondolkodás zavara alapvetően hasítást jelent, a menekülést a tapasztalat elől. Mintha az appercepció eredeti egysége valóban csak némán kísérné a jelenségek áramlását, de nem tudna bevonódni ebbe az áramlásba.

A transzcendentális szubjektum, az én, mint noumena, vagy Ding an sich problematikus határfogalomként megjelenő eszméjét Kant *A tiszta ész kritikájában* végül is magára hagyja a jelenségként megjelenő énnel szembeni hasadtságában. *A gyakorlati ész kritikájában* azonban, bioni kifejezésekkel élve, a transzcendentális szubjektum transzformáción megy keresztül, amely során az én mint Ding an sich evolúciójának lehetünk tanúi.

III. Etika és pszichoanalízis - A kauzalitás szerepe 2.

Autonómia és tisztelet Kantnál és a végső realitás tisztelete Bionnál

A tiszta ész kritikájában hasadtságában magára hagyott transzcendentális szubjektum visszatér a *Gyakorlati ész kritikájában*. Van egy kitüntetett lelkiállapot, amelyben megszűnik a szubjektum eltökéletlensége és tétovázása, hogy miként is tekintsen önmagára. Az a tudat, hogy nem vehetem birtokba saját létezőm alapját nem megnyugtató, sőt frusztráló felismerés, és az kellett hogy legyen Kant számára is. Nem biztos, hogy tényleg van egy olyan állapot, amelyben megszűnik a hasadtság, de legalábbis nagyon szeretnénk, ha lenne ilyen. Lennie kellene. Hogy ennek a *kellés*-nek miben áll pontosan a természete, azt nehéz lenne meghatározni. Talán ez valamiféle metafizikai igénye a szubjektumnak. Ugyanakkor olyan igénye is, amelyre szüksége van ahhoz, hogy *egész*-séges lehessen. Ami biztos, hogy ha olykor szeretünk is elidőzni a posztmodern kor töredezett világaiban, azért kell lennie egy olyan "helynek", ahol valahogy mégis "birtokolni" tudom saját magamat,

31 Freudnál: az örömelv működése megelőzi a valóságelv felbukkanását. A kleini elméletben pedig az "örömelv" hasítási folyamatokra kényszerül, hogy megszabaduljon a fájdalomtól.

saját létezésemet. Ahol az az érzésem, hogy én irányítom a dolgokat – nem az omnipotencia értelmében, hanem tudatosan, azzal a tudattal, hogy amit teszek, azt tudom, kontrollálom, birtoklom, és helyeslem. Amikor ebben az állapotban vagyok, cselekszem, döntést hozok, akkor teljes egészében elfogadom, és igenelni tudom ezt a helyzetet, és saját magamra egyfajta tisztelettel tudok tekinteni. Kant számra az autonómia érzésének ez az állapota akkor jelenik meg, amikor az erkölcsi érzés hallatja magát bennünk, hírt ad magáról, a kategorikus imperatívusz formájában. De – feltételezésünk szerint – nem biztos, hogy ez az egyetlen formája az autonómia érzésének. Kérdés, hogy létezik-e nem a kategorikus imperatívusz formájában megfogalmazott autonómia is, és ha igen, hogyan lehetne azt leírni.

Kantnál az autonómia, az ész saját törvényhozása saját magának, azt jelenti, hogy a természeti világban érvényes oksági láncolatot képesek vagyunk megszakítani. Az autonómia mindenféle heteronómiát kizár. Amikor autonóm módon döntök, akkor csak a saját belső hangomra hallgatok, amely ilyenkor mentes minden érzéki ítélettől. Ez egy olyan képességem, ami akkor is hallat magáról, ha nem akarom. A lelkiismeret hangja tanúskodik a létezéséről. Az autonómia a jó tudása. Az a képesség, hogy Ding an sich-ként tekintsek magamra, (de nem "kis", béta-elemszerű töredezett "ding" an sich-ekként!), magamat, mint törvényhozót lássam, magam, és mások számára is. Ilyenkor saját cselekedetem maximáját, hajtóerejét általános érvényű törvény maximájaként tudom elképzelni. Ebben a "kerek" – intelligibilis – világban a jó érvényesül. Ez a világ persze senki számára sem birtokolható teljes mértékben, és folyamatosan. Túl sokáig. Két világ polgárai vagyunk, és a hétköznapiakban többnyire és általában kénytelenek vagyunk kompromisszumokat hozni, ki vagyunk szolgáltatva a természettörvényeknek, és a főnökünk kéréseinek, sokszor pedig automatikusan engedelmessé válnak a szokásainknak, és jellemünkbe beépült vad (nem birtokolt, ismeretlen, tudattalan) kauzalitásának. Ráadásul nem is mindig áll érdekünkben a kategorikus imperatívusz hangját követni. Előfordul, hogy másképp döntünk, mint ahogyan kéne. Azonban ilyenkor is tudunk a bennünk lévő autonómiáról, mert a lelkiismeret hangja nem hagy nyugodni minket. Ez a nyugtalanság tünet, amely arról tanúskodik, hogy valamit elrontottunk. A nyugtalanság képtelenség arra, hogy tiszteljük magunkat. Ha nem autonóm módon döntünk, nem tudjuk tisztelni magunkat, és ez a szorongás növekedéséhez vezethet.

A (Nagy) Ding an sich, amelyet Bion az "O" szimbólummal jelöl, hasonló tartalmat kap, mint a kanti autonómia, anélkül azonban, hogy a kategorikus imperatívusz formáját is magára öltene. Az "O" az intelligibilis világhoz tartozik, ezért a szubjektum számára nem megismerhető, nem birtokolható. Ugyanakkor a szubjektumnak tudomása van róla, és ha birtokolni nem is tudja, azért még "O"-vá "válhat". A pszichoanalitikus terápia célja az, hogy a páciens az analitikus segítségével minél tovább, és egyre ismeretlenebb területek felé haladjon ezen az "O" felé vezető úton. Ennek az első feltétele az, hogy ne, vagy egyre kevésbé féljen a tapasztalattól, illetve attól a fájdalomtól, és frusztrációtól, vagy szorongástól, amit az okoz. Ha megtanulja elviselni a szorongást, akkor képessé válik arra, hogy transzformálja, továbbfejlessze a képzeletét, és egyre pontosabb meghatározást

kapjon róluk. A transzformáció során egyre inkább háttérbe fog szorulni a kauzalitás, mint "törvényhozó", és egyre erőteljesebben fog megmutatkozni valami más természetű kapcsolat (állandó konjunkció, és azon túl). A kauzalitás háttérbeszorulásával pedig nő az autonómia és az autonómia érzése.³²

Az érzéki megismerés kizárása Kantnál és Bionnál

A kanti szubjektum egyszerre engedelmeskedik a kauzalitás törvényeinek és az erkölcsi törvénynek. Ezt az ellentmondást (mert annak nevezi) próbálja feloldani Kant a Gyakorlati ész kritikájában. A jellem fogalmában is megjelenik ez a kettősség. A múlthoz kötődik, ugyanakkor *"ezt a jellemet ő adja saját magának"*³³ Az intelligibilis létezés törvénye (O) felülírja az összes olyan kifogást, vagy vigaszt, amelyet abból nyerünk, hogy megnyugtadjuk magunkat a jellemre, rossz körülményekre, önhibánkon kívüli rossz beidegződéseinkre, szokásainkra hivatkozva. A lelkiismeret hangja, az erkölcsi érzés akkor sem hallgat el, ha az öngazolásunk kauzális menete rendkívül tetszetős, és a sor tökéletesen hiánytalan. A lelkiismeret (O) tartománya időtlen, és ez az intelligibilis tartomány mit sem törődik a másik világ, a természettörvények által irányított világ heteronómiájával. Ő magának követeli a döntés teljes jogát. A szabadság ideája, az autonómia nem egyeztethető össze annak semmiféle korlátozásával.

*"Ha ugyanis képesek lennének másként tekinteni ugyanerre a szubjektumra (amire persze nem vagyunk képesek, hanem ehelyett csak észfogalmunk van), akkor mégiscsak tudatára ébrednénk annak, hogy ez az egész jelenségsor abból a szempontból, ami mindig csakis az erkölcsi törvényt illetően lényeges, a szubjektum mint magánvaló dolog spontaneitásától függ, amelynek meghatározása semmiféle fizikai magyarázattal nem lehetséges. Ilyen szemlélet híján az erkölcsi törvény biztosítja számunkra, hogy cselekedeteinknek mint jelenségeknek szubjektumunk érzéki mivoltára való vonatkozása különbözik attól, ahogyan ez az érzéki mivolt maga az intelligibilis szubsztrátumra vonatkozik bennünk"*³⁴

Az én, mint noumena időtlen, akárcsak az O tartománya (vagy a freudi tudattalan), hiszen az idő, és a kauzalitás nem a magánvaló dolog tulajdonsága. Amiről közvetlen tudásunk lehet, az azonban mindig is időben, és kauzálisan rendezett jelenség (vagy látszat). Az erkölcsi törvény tapasztalata máshonnan ered,

³² A kauzalitás ezzel nem szűnik meg, érvényessége az emberi cselekedetek terén továbbra is fennáll. Két világ polgárai vagyunk –mondja Kant: a kauzalitás háttérbe szorulása nem jelenti azt, hogy „ezen a szinten” függetlenné válhatunk tőle. De megélhetjük ezt a függetlenség érzést, és cselekedeteinket átértelmezhetjük, illetve megváltoztathatjuk ennek a tapasztalatnak a segítségével.

³³ I. Kant, *A gyakorlati ész kritikája*, Gondolat, 1991, 216. old.

³⁴ Uo. 218. old.

ahogyan Freudnál az álmok is máshonnan jönnek. Az O tartományával pedig szintén másképp lehet csak kapcsolatba lépni a bioni elmélet szerint.

A kauzalitás kizárása a pszichoanalitikus terápia során – néhány példa

1. A kauzalitás kizárása, mint a páciens számára adódó fejlődési lehetőség és cél

„Süketelés”:

Bion egyik páciense mindig késve érkezik a terápiás órákra. Az indokok, amelyekkel igazolni igyekeznek ezeket a késéseket mindig valamilyen külső okra támaszkodnak. Lehet, hogy ezek a külső okok valóban fennálltak, ilyen értelemben nem hazugságok. Ugyanakkor nem szolgáltatnak valódi magyarázatot, és nem nyújtanak kielégítő megértést sem a páciens valódi problémájának megértéséhez. A pszichoanalitikus feladata ebben az esetben az, hogy észrevegye a kauzalitás nevében és annak "háta mögött" végbemenő háritási folyamatokat, és megpróbáljon ezek között valamilyen (nem kauzális) összefüggést találni. Az O felől nézve a páciens indokai csak kifogások, tehát voltaképpen hazugságok, mert nem a lényegre ragadják meg. Az üres fecsegés (Lacannál: empty speech) valódi célja az, hogy elkerülje, és ne megismerje a valóságot, hogy ne kelljen belépnie az autentikus létbe. A pszichoanalízis célja ezzel épp ellentétes: cél az, hogy csökkenjen a páciensnél a kifogások száma, és autonóm legyen.

113

Az élettörténet mint "hamisítás":

Bion egy másik páciense egy nős férfi, aki Bion szerint valójában, azaz mint Ding an sich, az "O", mint végső realitás szerint sokkal inkább tűnik aggregátnak. Az élettörténetéről szőtt narratívák gyakran inkább eltakarják a végső igazságot, mondja Bion, mintsem felfednék azt. A családi mítoszokban megtalálható kauzalitás ily módon félrevezető lehet, és akár meg is hamisíthatja az egyén valóságos, autentikus létezésének és személyes tapasztalatainak a jelentését vagy jelentőségét.

A nem-narratív identitás alapja, hogy a pszichoanalitikus és a páciens közösen nem a kauzális összefüggéseket akarja összerakni egy egészé, hanem a "storyk" helyett olyan állandó konjunkciókat keresnek, amelyek között az összefüggés nem kauzális, hanem O-szerű, az O felől megérthető.

2. A kauzalitás kizárása, mint a pszichoanalitikus tudományos módszere (epoché)

Az analitikusnak arra kell törekednie, hogy miközben páciensét hallgatja, tegye zárójelbe az emlékeit és a vágyait. A legjobb, ha el tud érni egy olyan tudatállapotot,

amelyben egyáltalán semmire sem emlékszik a pácienssel kapcsolatban. A vágyait pedig olyan mértékben kell elhallgattatnia, hogy azok nem vonatkozhatnak még a terápia szerencsés kimenetelére, vagy pl. arra sem, hogy az órának legyen vége. Bion szerint a pszichoanalitikus csak egy ilyen fegyelmezett és tudatos mesterséges beállítódásban fog tudni ráhangolódni a páciens "O"-jára, arra az "I" ismeretre, ami e felől az "O" felől érkezik hozzá (és a pácienséhez is). A pszichoanalitikus tudatos, a természetes beállítódást kizáró, tudományos beállítódása a fenomenológiai epoché-ra hasonlít, a fegyelem, és a bizalom, a türelem és a biztonság jellemelik. Csak egy ilyen tudatos, tudományos beállítódás teremti meg Bion szerint a megfelelő keretet az analitikus munka számára, amelyben aztán a terapeuta és a páciens tudattalanja kapcsolatba kerülhetnek egymással, és a szabad asszociációkon, vagy a akár a hallgatáson keresztül megteremtődhet egy olyan közös mező, amelyben létrejöhet a fejlődés, az analitikus transzformáció.

3. A kauzalitás kizárása, mint valamiféle más kapcsolat megtalálásának eszköze

Ha egy ilyen fenti beállítódást követve szigorúan kizárjuk a kauzalitást (amelyek emlékek és vágyak formájában jelennének meg az analitikus előtt) az események megfigyelése közben, akkor nem szétszórt kaotikus eseménydarabok lesznek előttünk, hanem kirajzolódik egy "O"-szerű mintázat, amelyet Bion állandó konjunkciónak nevez, és amelyben a tárgyak (események) közötti kapcsolat jellege nem kauzális. Az állandó konjunkcióban megjelenő fogalmak kiindulási alapot adhatnak arra, hogy hozzáférjünk a páciens valódi tapasztalataihoz.

Az O tartománya Bionnál, a Ding an sich tartománya, a végső realitása, az abszolút igazságé, vagy a végtelen istenségé.³⁵ Eredendően ez a tartomány megismerhetetlen, a sötétség és formátlanság birodalma. Ugyanakkor "létezése fenomenológiailag kikövetkeztethető", posztulálható. A pszichoanalízis során azonban valamiféle tapasztalattá is válhat, "valamivé vált" lehet. Ha az analitikus az ismeretlenre, az O-ra fókuszál, tulajdonképpen O-vá válik, megismeri az O evolúcióit. Ilyenkor minden tárgy, ami megismerhető egy bizonyos fejlődési ponton összetalálkozhat az O-val, amely ismeretté akar válni. Az O be tud lépni az I ismeret tartományába, ha az már elindult az O felé, ráhangolódott az O-ra. A pszichoanalitikus folyamat transzformációk sorozatából áll. Az I ismeretbe történő transzformációk (pl. egy értelmezés, ami jobban megközelíti a valóságot, mint a páciens fantáziái) terápiás értéke kisebb, mint az O-ba történő transzformációké. Bár az O sosem válhat "tudottá", mégis megfogalmazható lehet az érzéki tapasztalat köréből nyert terminusok segítségével, és ilyen értelemben megismerhetővé válhat. Az ismeret azonban Bion számára nem azt jelenti, hogy rendelkezünk egy darab ismeret "anyaggal", birtokoljuk azt. Csupán annyit jelent, hogy elindultunk egy úton a megismerés végtelen folyamatában. Az O-hoz való közeledés viszont csak akkor

35 W. R. Bion, *Figyelem és értelmezés*, 26. old.

következik be, ha a fejlődés egy bizonyos pontján az O, a tapasztalat által nyert ismereteken keresztül belép az I tartományba.

Ezen a ponton Bion gondolatmenete misztikus vonalon folytatódik. Nála azonban a hit (vagy bizalom) a tudományos megismerés inherens része. Egy tudomány csak akkor képes fejlődésre, ha nyitott marad, és fogalmai nem túl merevek ahhoz, hogy képesek legyenek befogadni az újat. Bion kifejezésével élve, elég "telítetlennek" kell maradnia ahhoz, hogy még várjon valamire. Kapcsolatba kell tudnia lépni, és kapcsolatban kell tudnia maradni az O-val. Ebben az értelemben nőtte ki az orvostudományt a pszichoanalízis.³⁶ És ebben az értelemben van szüksége a hitre a tudománynak.

A kanti lelkiismeret és a túl mohó vagy kegyetlen felettes én Bionnál

A lelkiismeret hangja Kantnál emlékeztet bennünket a bennünk lévő erkölcsi törvényre minden alkalommal, amikor vétünk ellene. De mi a helyzet a felettes énnel? A felettes én is az erkölcsi törvény nevében piszkál minket, és okoz szorongást, és tüneteket. De az a kérdés, hogy valóban mindig *csak* akkor szólal-e meg, ha vétettünk az erkölcsi törvény (az apa törvénye) ellen, vagy lehetséges, hogy túlkapásokra hajlik, és buzgóságában olyankor is büntet bennünket, amikor valójában semmi rosszat nem tettünk? Az erkölcsi törvény univerzalizmusa itt (ma) nem tűnik érvényesnek. Van akinek "erősebb" a lelkiismerete, és van, akinek gyengébb. A pszichopátáknak állítólag nincs is³⁷ – de a pszichoanalízisnek talán gyakrabban van dolga olyan páciensekkel, akiknél a felettes én működése túl mohó, és indokolatlanul sok fájdalmat okoz. Vannak esetek, amikor a felettes én az én ellen fordulva megpróbálja azt tönkretenni, és legyűrni. A kanti kategórikus imperatívusz valószínűleg másképp működne egy ilyen túl lelkiismeretes egyén esetében, mint egy kevésbé erős felettes énnel rendelkezőjében. De a kanti etika területén nincs módunk arra, hogy összehasonlíthassuk a lelkiismereteket egymással. A pszichoanalízisben viszont ezt megtehetjük.

Egy túl mohó és kegyetlen felettes énnel rendelkező szubjektumnak vajon van-e egyáltalán valódi hozzáférése önmaga intelligibilis, "O"-szerű részéhez? Vagy lehetséges, hogy épp a felettes én keltette szorongás teszi őt erre képtelenné? Lehetséges akkor, hogy az erkölcsi érzés ebben az értelemben akadályozhatja a fejlődést, sőt egyenesen destruktív legyen, amennyiben nem hagyja kibontakozni az *én-t*?

36 l. a Bevezetésben

³⁷ lásd pl. A pszichopátia elméletei, Körmendi Attila – Szklenárik Péter (Debreceni Egyetem, Pszichológiai Intézet) In: *Alkalmazott pszichológia* 2013, 13(3):29–55. a pszichoanalitikus elméletekben, különösen: 39. oldal

IV. Összegzés és további kérdések. Hogyan járulhat hozzá a pszichoanalitikus gondolkodás a filozófia csúcspontjainak evolúciójához?

Párhuzamok – filozófiától a pszichoanalízisig

A Ding an sich és a kauzalitás problémái Kantnál és Bionnál:

A táblázat összefoglalja a Ding an sich illetve a kauzalitás szerepét, ahogyan azt a dolgozat három fejezetében láthattuk:

Kant	Freud – (M. Klein) - Bion
<p>A Ding an sich szerepe a kanti dogmatizmus fogalma: a tapasztalat tárgyai a magánvaló dolgok;</p> <p>transzcendentális szubjektum - a megismerés számára (K) = X - noumena- Szelf-O : birtokba vehető-e a saját létezőm? Vágy az egység iránt</p> <p>Metafizikai igény, amely nem tud kielégülni-</p>	<p>Bionnál: béta elemek a tapasztalat feltétele: jelenségek =alfa elemek megismerés (K)</p> <p>A béta elemek evakuációja az örömeelv szerint Az onnipotencia érzése működteti: az van, amit én akarok - elsődleges folyamat (Freud) - hallucinózis-</p> <p>A valóságelv (másodlagos folyamat) szerint a jelenségek a természettörvényeknek engedelmeskednek. Kauzalitás.</p> <p>- a pszichoanalízis célja ennek megközelítése</p>
<p>A transzcendentális szubjektum a gyakorlati ész kritikájában - az erkölcsi törvény által - lelkiismeret hangja</p>	<p>A pszichoanalízisben nem a lelkiismeret hangja tölti be ezt a szerepet (a felettes én nem mindig mértéktartó) - de a kivívott autonómiának tisztelet jár - csökken a szorongás</p>
<p>Intelligibilis okság - autonómia - a kauzalitás és a heteronómia kizárása - kauzalitás nélküli, időn kívüli hatás - "belülről jövő" érzés Az értelem számára túl nagy - nem megismerhető, de azzá lehet válni -O-</p>	<p>A kauzalitásnak kiszolgáltatott én - csak jelenség önmaga számára - de ez nyugtalansággal tölti el- a megismerés keresi az O-t - állandó konjunkciókat (Hume) a túl erős kauzalitás helyett - A megismerés (K) törekvése az O felé -K ---> O A pszichoanalízis során az analitikus számára megmutatkozik az O; O----> K Olyan hatás, amely nem kauzalitás</p>

Az, ami nincs, irigységet szül, ezért a nem létező, vagy nem elérhető tárgyak rosszak. Amiért rosszak, ki kell őket lökni az énből. Az így keletkező béta elemek magánvaló dolgokként vetülnek elénk, azt hisszük róluk, hogy valódiak, miközben csak

hallucinálunk. Ha elviseljük a szorongást, amit valaminek a hiánya okoz, akkor kialakul egy funkció, melyet Bion alfa funkciónak nevez (ez a freudi másodlagos folyamattal analóg), és képessé válunk arra, hogy alfa elemekkel, álmokképekkel, szimbólumokkal, szavakkal, fogalmakkal reprezentáljuk az érzéseinket.

A béta elemekkel teli hallucinációs világ a magánvaló dogmatikus, hibás használatából ered. Ennek a dogmatizmusnak a szorongástól való félelem, vagy a félelem miatti szorongás az "oka". Az, aki elviseli ezt a szorongást, és nem akarja azonnal elhárítani, képessé válik a gondolkodásra.

A gondolkodás zavara továbbá az is, ha a kauzális megismerésbe hamisság kerül. A hazugság lehetősége inherens része a szimbólumokkal történő manipulációnak. Az irigység fennmarad, és tönkretelheti a pszichoanalitikus folyamatot, (a freudi ellenállás) - Bion ezzel kapcsolatban az O-val szembeni rivalizálásról beszél.³⁸

*"Óriási különbség van a között, hogy O-vá leszünk, vagy pedig rivalizálunk az O-val. Az utóbbit az irigység, a gyűlölet, a szeretet, a megalománia, és az az állapot uralja, amelyet a pszichoanalízisben acting outnak nevezünk. Ezt élesen el kell választanunk a cselekvéstől (acting); ami az O-nak "levés" ("being") sajátja."*³⁹

A pszichoanalízistől a filozófiáig

Az azonosság és a szelf problémája.

Az O olyan Ding an sich, amelyet már nem érzünk idegennek, nem frusztrál és nem akarunk megszabadulni tőle. Nem irigyeljük, mert el-sajátítjuk. Nem a lét külső letéteményese, hanem egyesült az introjektált, belső jóval. Az irigység feladásához bizalomra van szükség, arra, hogy ráhagyatkozzunk a létre. A vágyak, emlékek, a narratív identitás és a kauzális megismerés feladásával azzá az invariáns X-szé válhatunk, amelyet már nem kell béta-elemként kilöki, evakuálni. Az én-ben csökken az idegenség, és csökken a fájdalom, amit az O közelsége okoz. A valódi megismerés fájdalommal jár - mondja Bion, a fájdalommentes megismerés nem egyéb, mint pusztán hallucinózis. Az O megismerése nem véges folyamat. Tökéletes elsajátítása nem lehetséges, de a törekvés felé már önmagában tiszteletet érdemel, és megnyugvást hozhat.

Ha a filozófia alkalmazott pszichoanalízis (Úgy viszonyul a pszichoanalízis a filozófiához, mint a matematika az alkalmazott matematikához – állítja Bion⁴⁰), akkor egy ilyen feltételezett filozófiának az lenne a feladata, hogy újra értelmezze a megismerés folyamatát és a kauzalitás fogalmát. A megismerést akkor érzelmi folyamatként kell elképzelnünk, melyben a szeretet, a gyűlölet, és a bizalom, vagy

38 W. R. Bion, *Transformations*, 135-146. old.

39 Uo. 141. old.

40 W. R. Bion, *Learning from Experience*,

hit a lényeges hajtóerő. A kauzalitás pedig olyan elv, amely meghamisíthatja a megismerést, azáltal, hogy kauzális kapcsolat szükségszerű látszatát kelti ott, ahol nincs erről szó (az emberi cselekedetek terén pl.). Bion szerint a kauzalitás a moráltól átörökölt képzet, mely nem alkalmazható kritikátlanul minden jelenségre. De azt is mondhatnák, hogy inkább az omnipotens vágy (okozás) kivételése, és mint ilyen csalóka látszatokat okozhat.⁴¹

Irodalom

- Abbagnano, N. (2005): *Storia della filosofia*. Vol. III. Torino, Editore UTET
- Assan, J-M. (2014): *L'influence de la pensée de Hume dans l'oeuvre de Bion*. *Le Coq-héron*, 1 (216): 117–125.
- Bion, W. R. (1962): *Learning from experience*. London, Tavistock.
- (1963): *Elements of Psychoanalysis*, London, Heinemann.
- (1965): *Transformations*. London, Karnac.
- (1970/2006): *Figyelem és értelmezés*. Budapest, Lélekben Otthon.
- (1974/1981): *Group and Organisation Studies*. Torino, Loescher.
- (1992): *Cogitations*. London, Karnac.
- (2005): *Italian Seminars*. London, Karnac.
- (1978/2017): *Conversando com Bion*.
- <https://www.youtube.com/watch?v=R7OxV5FlgSo>
- Civitaresse, G. (2020): *The Names of O: is Bion a mystic? The italian psychoanalytic Annual*, 1-20.
- Crepaldi, G. (2013): *Bion und Kant. Psychoanalytisch-philosophische Überlegungen zu „O“ als „Ding an sich“*. *Psyche-Z Psychoanal*, (05): 432–457. 2013. www.psyche.de, *Psychoanal* 67 (05) Klett-Cotta Verlag, Stuttgart
- Michael Eigen (2004), *The Sensitive self*, Wesleyan University Press, Middletown
- Ferro, A. (2011): *Reverie: problemi di teoria e pratica*. *Setting*, 32. 91–100.
- ed. (2020): *Psychoanalytic Practice Today. A Post-Bionian Introduction to Psychopathology, Affect and Emotions*. London, NY, Routledge
- S. Freud, (1985): *Álomfejtés*. Budapest, Helikon
- Grotstein, J. S. (2008): *The seventh servant: The implications of a truth drive in Bion's theory of 'O'*. *The International Journal of Psychoanalysis* 85 (5): 1081–1101.
- Green, A. (1998): *The Primordial Mind and the Work of The Negative*. *The International Journal of Psycho-Analysis*. 79 (4): 649–665
- Hárs György Péter (2003) *Descartes és a pszichoanalízis*. *Thalassa*, 63. o.
- Hume, D. (1739/1976): *Értekezés az emberi természetről*. Budapest, Gondolat.
- Kant, I. (1781/1995): *A tiszta ész kritikája*. Budapest, Ictus.
- (1788(92)/1998): *A gyakorlati ész kritikája*. Budapest, Ictus.
- (1793/2003): *Az ítélőerő kritikája*. Budapest. Osiris.
- Köhler Á. (2008): *Hegel és a pszichoanalízis*. Doktori disszertáció. Budapest, ELTE.

41 l. erről, Michael Eigen, *the Sensitive Self*, 2004. p.6.

- (2021): Metszéspontok és révedezések. *Lélekelemzés*, 16/1.
----- (megjelenés előtt) A tartalmazás problémája Bionnál. Kézirat. 2021-es --
Fenomenológiai Egyesület konferenciája- Redukció
Levine, H.B. (2016): *Psychoanalysis And The Problem Of Truth*. *The Psychoanalytic Quarterly* 85 (2): 391–408.
Macdonald, M (2014): *Hegel and Psychoanalysis*. London, NY, Routledge.
Marcoli, F, Branca, S. (2014): *Tre storie. Pregenitalità e cultura*. Bergamo, Sestante Edizioni.
Marcoli, F. (1997/2013): *Il pensiero affettivo*. Lugano, Istituto Ricerche di Gruppo
Pelled, E. (2007): *Learning from experience: Bion's Concept of Reverie and Buddhist meditation*. *International Journal of Psychoanalysis*. 88: 1507–26.
Simpson, P; French, R. (2006): *Negative Capability and the Capacity to Think in Present Moment*. *Leadership*. 2(2): 245-255.
Taiana Cecilia (2021): *Reading "Reading Bion," Chapter 6, by Rudi Vermote*. (Routledge 2019). Presentation to the Regional Bion Seminar